

JÓZSEF DEBRECZENI

CREMATORIUL ÎNGHEȚAT

MĂRTURIE DE LA AUSCHWITZ

TRADUCERE DIN LIMBA MAGHIARĂ ȘI NOTE DE
PÉTER DEMÉNY

CUVÂNT-ÎNAINTE DE JONATHAN FREEDLAND
ȘI
POSTFAȚĂ DE ALEXANDER BRUNER
ÎN TRADUCEREA LUI CEZAR PETRILĂ

TREI

În amintirea celor dragi

József Debreczeni împreună cu părinții și soția lui. Doar József va scăpa cu viață de la Auschwitz (© Alexander Bruner)

József Debreczeni la biroul său de lucru (© Alexander Bruner)

Cât mai valorează un lucru
Când buruienile împânzesc pământul
Și nimeni nu le poate aprinde?

Ce rost mai are iarna, vara,
Când cel de mi-a ucis mămuca,
Fascistul, este încă-n viață?

Mai trăiește, poate, poate nu,
Sau poate mai respiră și mănâncă,
Ori poate preotul i-a absolvit păcatul.

Nu-i demon care să-l oprime,
Iar inima-i e toată-un cânt
Când e scaldat de blândul soare.

Ce rost mai are eroul și profetul,
Poetul și savantul?
Putem dori doar ceea ce e bun?

Mamele în zadar născut-au,
Căci în camere de gazare ajuns-au,
Cu copii, sugari...

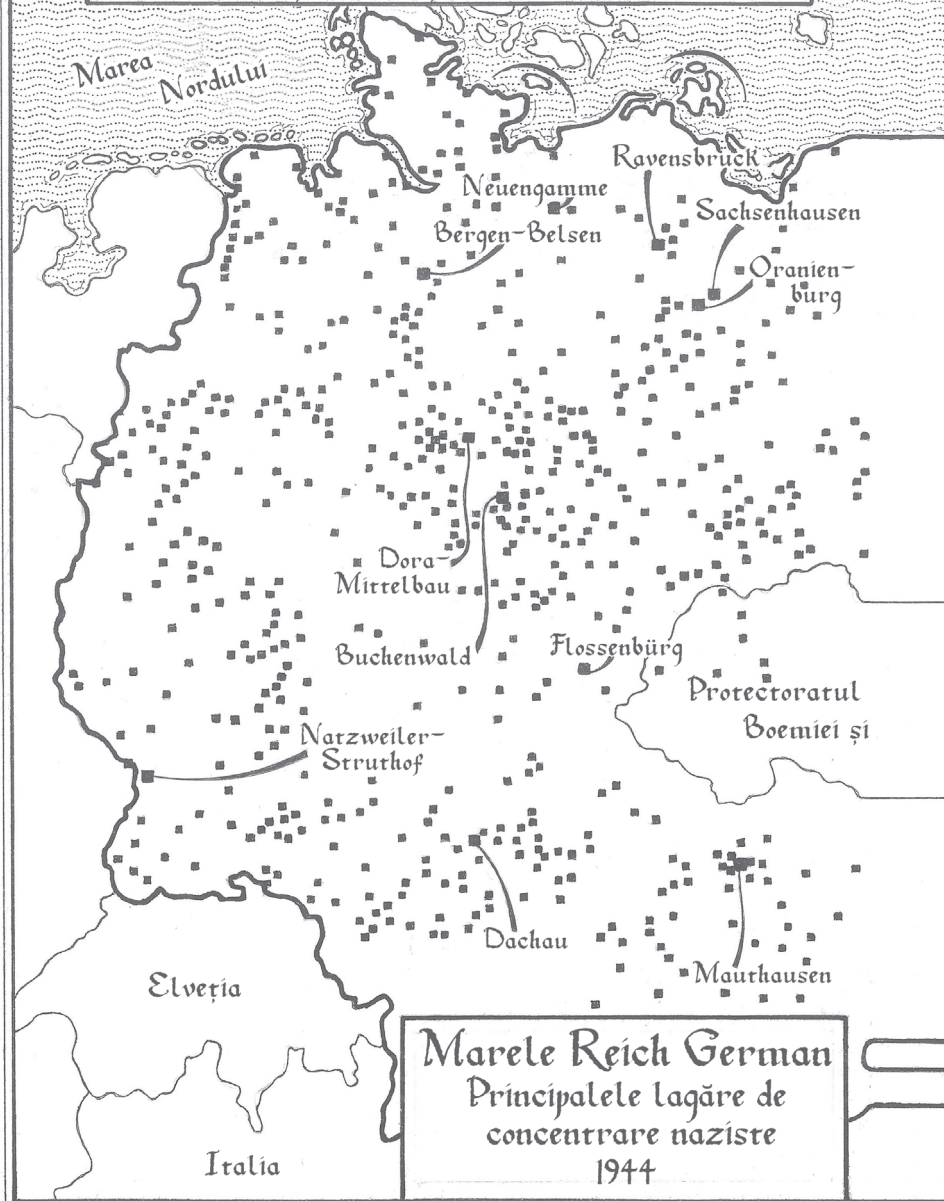
Scheletul izbucnește-n râs, din nou,
Gazul începe iar să curgă;
Și-un nou infern e măcinat de timp.

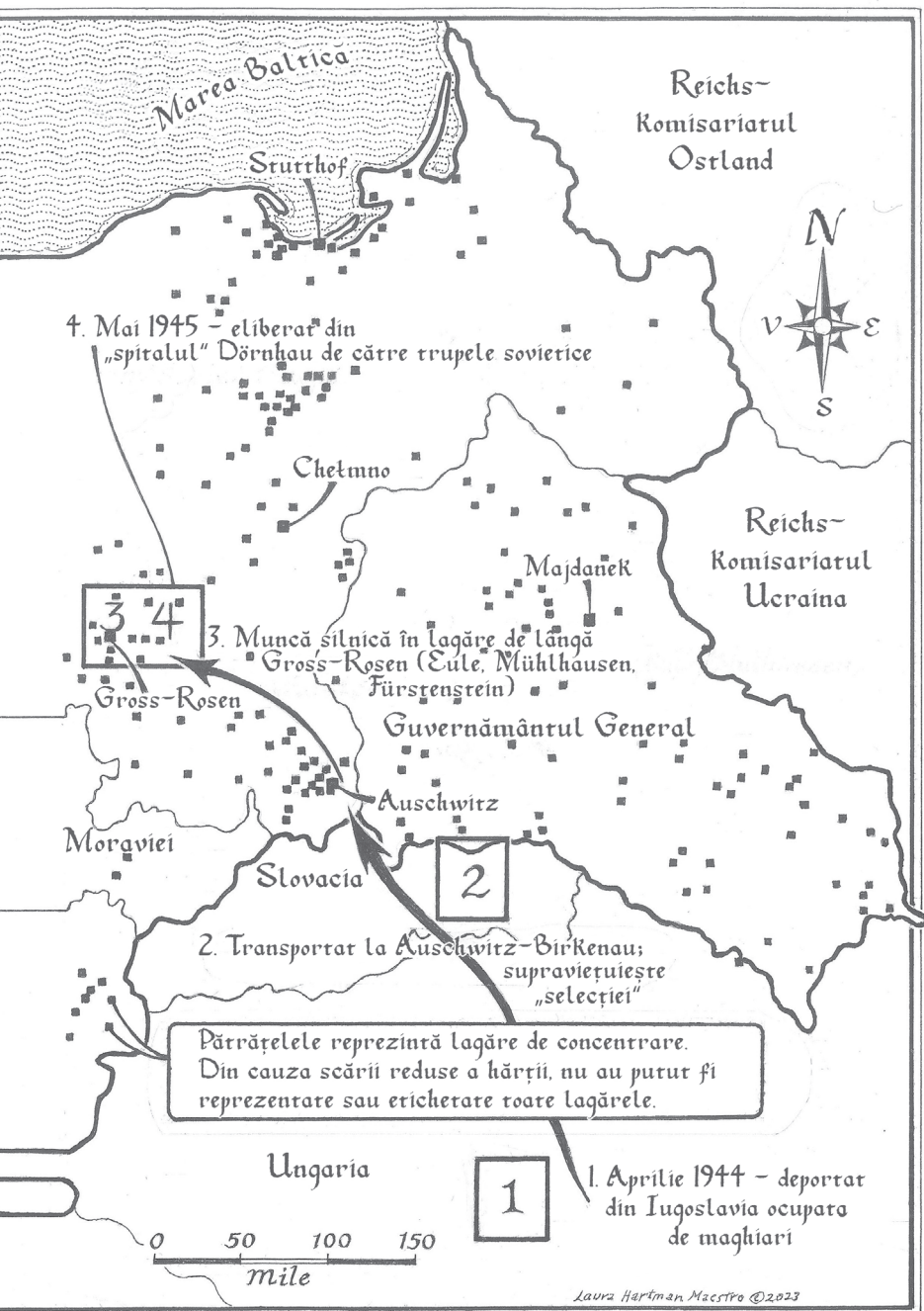
Ucigașul și atomul,
O combinație îngrozitoare,
Iau totul de la capăt...

Ce-ar mai putea să aștepte omul?
Ce rost să-ți dai cu pumnul-n piept
Când dușurile scuipă moarte?

Vina lui toată e-n trecut,
Iar astăzi poart-o nouă uniformă,
Ucigașul mamei mele dragi.

Drumul lui Debreczeni de la deportare până la eliberare

Cuvânt-înainte

Potrivit legilor fizicii, cu cât un obiect este mai departe, cu atât pare mai mic. Însă Holocaustul nu se supune acestei reguli. Încercarea naziștilor de a elimina poporul evreu se află la opt decenii distanță — cu toate acestea însă, Holocaustul pare să fie mai imens, amploarea ororii, mai izbitoare și mai șocantă pe măsură ce această distanță crește. În plus, în loc să se estompeze pe măsură ce se pierde din vedere, acum îi percepem și mai clar detaliile. Aceasta se datorează în mare măsură apariției — sau exhumării — unor relatări remarcabile, cum este și aceasta, a lui József Debreczeni.

Într-un fel, are un sens pervers faptul că Holocaustul sfidează ceea ce noi considerăm a fi legile naturii. Căci acestea au fost concepute pentru planeta Pământ, în timp ce Holocaustul părea să se desfășoare pe un cu totul alt tărâm. Un cunoscut supraviețuitor a vorbit despre Planeta Auschwitz, un loc unde legile obișnuite ale gravitației morale nu se aplicau, unde răul era bine, negrul era alb și noaptea era zi. Debreczeni face un semn în aceeași direcție spre finalul acestei cărți. După eliberare, el întâlnește oameni din „lumea exterioară... Ei sunt marțienii din universul de dincolo de sârma ghimpată“.

Mărturia lui Debreczeni ne-a parvenit ca un mesaj de pe o planetă îndepărtată, cuvintele sale ajungând la noi după zeci de ani de la scrierea lor. Publicate prima dată în 1950, în relativa libertate a Iugoslaviei lui Tito, unde Debreczeni, născut la Budapesta, a trăit după război, acestea s-au pierdut pentru o vreme în imobilitatea

Războiului Rece: laudele autorului la adresa eliberatorilor săi din Armata Roșie erau considerate prea greoaie pentru stomacul anticomunist al Occidentului; în timp ce insistența lui asupra faptului că evreii, mai degrabă decât cei din categoria nebuloasă a „victimelor fascismului“, fuseseră aleși în vederea exterminării s-a dovedit a nu fi pe placul staliștilor din Est. Într-o Iugoslavie nealiniată între cele două blocuri de putere, Debreczeni a găsit un public inițial receptiv la povestea sa — care a fost scrisă în maghiară, una dintre limbile oficiale ale minorităților din țară, și publicată de o editură de stat. Dar acest lucru nu a durat multă vreme. În anii 1960 și 1970, Iugoslavia a devenit o casă mai rece pentru evrei.

Însă acum avem cartea — și a meritat așteptarea. Biblioteca mărturiilor legate de Holocaust este vastă și în continuă expansiune; cu toate acestea, Debreczeni ne oferă ceva de o valoare mai puțin obișnuită. Nu este vorba doar de faptul că amintirile sale sunt ale unui adult pe deplin conștient — în condițiile în care foarte multe relatări se limitează, în mod necesar, la amintirile unui copil —, ci și de faptul că scrie ca un observator profesionist, foarte priceput. Este un bun observator, cu un ochi de jurnalist atent la detalii umane, grăitoare. Înghesuit împreună cu alți evrei din regiunea Bačka din Serbia în trenul de marfă care îi va duce la Auschwitz, îl vede pe domnul Mandel, un bătrân, prieten al tatălui său, tâmplar, acum lipsit de țigări, el fiind un fumător înrăit:

Timp de 60 de ani a fumat 50 de țigări pe zi. Nu exista muritor pe fața pământului care să-l fi văzut vreodată pe unchiul Mandel fără o țigară aprinsă în

gură. [...] Mâna lui bătrână, înveteșită de 60 de ani de muncă pe furnir de mahon, se mișca mecanic din când în când. Exact ca și cum ar fi avut o țigară. Ținând nimicul între degetul arătător și cel mijlociu, unchiul Mandel a ridicat țigara închipuită la buzele sale ofilite. Ca un copil care se preface că fumează, chiar și-a ȗuguiat buzele pentru a pufăi.

Oricât de priceput ar fi să vadă copacii, Debreczeni nu pierde niciodată din vedere pădurea mai mare. El își dă seama că este acum martor al celor mai întunecate capacități ale naturii umane, că vede profunzimea disperării în care se vor scufunda oamenii când vor fi lipsiți de cele necesare pentru supraviețuirea fizică, niciuna mai elementară decât hrana. El este martor, supraviețuitor, victimă, dar și analist, oferind meditații asupra onora dintre întrebările persistente ridicate de Holocaust, printre care și imposibilitatea de a înțelege cum de cea mai cultivată națiune a Europei a putut provoca prăbușirea continentului în cea mai violentă sălbăticie:

Acesta e un popor ciudat. Plin de contradicții interne, plin de extreme uluitoare. Un popor ciudat care a dat lumii nu numai pe [laureatul Premiului Nobel] Robert Koch, ci și pe Ilse Koch, „vrăjitoarea de la Buchenwald“, cea mai perversă criminală în masă din toate timpurile, nu numai pe [astronomul] Kepler, ci și pe Himmler. Atât obsedați de cunoaștere, cât și gropani ai civilizației.

Rezultatul este o carte care, în doar două sute de pagini, aruncă lumină în unghere din Shoah pe care poate

nu le-am văzut. Desigur, unele observații vor fi destul de familiare, deși sunt prezentate aici cu brutalitate — începând cu cruzimea care devenise rutină pe acea planetă sumbră. Vedem un torționar, presupus medic, „sărind pe pieptul unui bolnav ca o minge de cauciuc, călcându-l în picioare cu ochii injectați, până la epuizare. Vina victimei: încercase să ajungă la o înțelegere pentru a obține o a doua porție de supă”. Debreczeni ne amintește, de asemenea, că victimele nu-și cunoșteau soarta iminentă — un fapt esențial pentru a înțelege cum de a fost posibilă punerea în practică a Soluției Finale —, dar și că mulți alții au știut cu siguranță. Descriindu-și călătoria spre lagărul morții, autorul scrie: „Niciunul dintre noi... nu știa ceva despre Auschwitz. Dar polițiștii maghiari înarmați cu baionete, pe care germanii îi amplasaseră la fiecare 50 de metri de o parte și de alta a drumului, știau”. Aceeași propoziție amintește că, deși eradicarea evreilor poate că a fost un proiect inițiat de Berlin, el s-a bazat pe complici recrutați din întreaga Europă ocupată, dintre care mulți ardeau de nerăbdare să se alăture misiunii de exterminare. Colaborarea activă a fost ajutată de orbirea voluntară a celor care, deși au trăit la locul crimei sau în apropierea acestuia, aveau să pretindă mai târziu că nu au văzut nimic. La un moment dat, Debreczeni descrie un tren de pasageri care trece pe lângă vagoanele pline cu deportați — „Nimeni nu ne-a aruncat o privire” — și se întreabă: „Oare trenurile morții deveniseră deja o imagine obișnuită?”

Multe dintre cele prezentate în *Crematoriul înghețat* vor constitui un șoc chiar și pentru cei care se consideră familiarizați cu faptele Holocaustului. De altfel, ce știe

cetățeanul obișnuit din secolul XXI despre Auschwitz? Probabil că evreii au ajuns în lagăr în vagoane pentru vite și au fost duși în ceea ce ei credeau a fi încăperea pentru dușuri, unde au fost uciși prin gazare, iar trupurile le-au fost arse în cuptoare. Această relatare, ca și altele publicate în ultimii ani, arată cât de incompletă este această imagine.

În primul rând, Debreczeni s-a aflat doar pentru scurt timp în lagărul pe care noi îl considerăm a fi Auschwitz. În schimb, a fost deținut în trei lagăre-satelit separate făcând parte dintr-o rețea vastă ce acoperea întreaga regiune: cele trei lagăre-anexă erau sateliți ai lagărului Gross-Rosen, care și el a fost inițial un lagăr-satelit al Sachsenhausen. Debreczeni a numit acest arhipelag mai larg al ororii *Auschwitzland*. Aici, evreii care au supraviețuit selecției inițiale — trimiși nu în stânga, pentru a fi gazați, ci în dreapta, pentru a fi puși să muncească până la epuizare — au fost folosiți ca sclavi, hrăniți cu te miri ce, ținuti în condiții insuportabile, mai rău decât vitele, și supuși în permanență unei violențe arbitrare. Erau puși să facă cele mai istovitoare munci: putea fi vorba de minerit sau de săpat și construit galerii subterane — în vederea creării, se pare, a unui refugiului pentru forțele germane care sufereau înfrângeri și trebuiau să se retragă.

Torționarii lor de zi cu zi nu erau, așa cum și-ar putea imagina mulți cititori, doar germani naziști sau chiar colaboratori locali ai naziștilor purtând uniforme gri-verzui ale trupelor SS. În această carte, în cea mai mare parte germanii nu-și fac simțită prezența: ei sunt autoritatea supremă, stăpânii lagărului, dar voința lor

este pusă în practică de alții. Este vorba de *kapo*, prizonierii aleși — de multe ori absolut la întâmplare — pentru a servi ca executanți ai naziștilor, înarmați cu bastoane și împuterniciți să distribuie (nu cu mai puțină cruzime) resursele insuficiente ale lagărului — dintre care cea mai prețioasă este mâncarea.

Aceștia sunt oamenii pe care autorul și, datorită preciziei textului său, cititorul ajung să-i disprețuiască. Când toți cei din jurul lor mor de foame, fiecare prizonier primind nu mai mult decât numărul minim de calorii, calculat exact, științific, necesare pentru supraviețuirea unei ființe umane — „exact cantitatea de nutrienți necesară pentru menținerea organismului. Pentru a-l menține, nu pentru a-l proteja. Aceasta din urmă nu are absolut nicio importanță” —, acei kapo însărcinați să împartă pâine sau să distribuie supă manifestă față de colegii lor deținuți o insensibilitate care va tulbura pe oricine și-a imaginat vreodată solidaritatea între sclavi. Ei iau câte puțin din fiecare porție pentru ei și fărtații lor, folosindu-și câștigurile pentru diverse tocmeli. Debreczeni descoperă că, în timp ce el și ceilalți trăiau cu felii de pâine, margarină și o supă prea subțire ca să-și merite numele, la câțiva metri distanță, în camera lui încuiată, unul dintre acești super-kapo adunase „cutii întregi de brânză și munți de pâine”. Uneori, brutalitatea lor este mai directă. Sadicul acela care inventase un sport ținând pe burțile și piepturile unor oameni fragili și înfometati, prea slabi ca să mai reziste, nu era ofițer SS, ci coleg de prizonierat.

Un lucru e clar: Debreczeni știe cine sunt adevărații ticăloși. El știe că, atunci când un kapo senior administrează 50 de lovituri de bici unui deținut ghinionist,

o face cu toată forța, pentru că deasupra lui se află sergentul SS care a ordonat biciuirea — iar „dacă zeul lagărului suspectează unele șmecherii, adeseori se întâmplă ca restul loviturilor să se abată asupra capului celui care aplică sentința“.

El înțelege tertipul psihologic care i se joacă lui și celorlalți *Häftlinge*, adică prizonieri, prin care li se abate ura resimțită față de stăpânii universului concentraționar de la Auschwitz, îndreptând-o spre cei care, pentru a-și asigura propria supraviețuire, au devenit slugile stăpânilor. Este un sistem „tipic nazist, de o ingeniozitate demonică“, ce înțelege și exploatează natura umană, inclusiv acea „veche presupunere — care s-a dovedit a fi adevărată de nenumărate ori — că cel mai bun conducător de sclavi e sclavul căruia i s-a acordat o poziție privilegiată“. Naziștii pot menține controlul total asupra a trei mii de indivizi cu doar două sute de oameni ai lor, în parte pentru că au arme, dar și pentru că au pus în practică eterna stratagemă a cuceritorului: *divide et impera*.

Debreczeni descrie toate acestea în calitate de cobai, dar și de observator al unui experiment social vicios. El este frapat nu numai de viteza cu care se conturează o nouă ordine, de rapiditatea cu care un nou kapo ticălos este înconjurat de curteni, ci și de modelul care predomină printre membrii evrei ai clasei de executanți: „Asemenea figuri impunătoare ale ierarhiei de la Auschwitz au fost recrutate din rândul celor care, acasă, se aflau la cel mai de jos nivel al societății evreiești. Cei fără căpătâi, șnorări, nebiși, șlemili, paraziți, pungășii, escroci, leneși, trântori — cu toții au înflorit în această mocirlă“.

Autorul remarcă și un fapt esențial care a scăpat multora — deși nu tuturor — dintre cei care au povestit despre Holocaust. Poate pentru că uciderea este o infracțiune mai gravă decât furtul, adeseori funcția economică a Auschwitzului este omisă. Însă Debreczeni nu o trece cu vederea. Înțelege că bunurile materiale ale celor transportați la Auschwitz în trenuri de marfă, fie că erau haine, pantofi, păr uman sau dinți de aur, erau trimise în Germania pentru a fi vândute sau folosite — că evreii erau o resursă care trebuia exploatată până la ultimul gram, iar bunurile, munca și trupurile lor erau un mijloc prin care Reichul putea face sau economisi bani.

Detaliile pe care le oferă în acest sens sunt foarte clare. Debreczeni dă nume, precizând cu exactitate ce corporații germane au fost prezente pe teren, folosind sclavi evrei ca forță de muncă. În lagărul-satelit Eule, de exemplu, el relatează: „Lucrările sunt efectuate de trei companii de construcții. Filiala din Waldenburg a firmei de construcții civile și structurale Georg Urban contractează cea mai mare parte a lucrărilor de săpat; Kemna AG sapă tuneluri; iar Baugesellschaft construiește cu ajutorul deținuților structurile din ceea ce se plănuiește a fi un oraș tentacular de barăci“.

Aceste companii erau atât de bine integrate în lagărul morții, în operațiunile sale, încât prizonierii aveau marcate pe zeghe numele companiilor. Oficialii acestor firme acționau ca supraveghetori și stăpâni de sclavi, raportându-i cu dragă inimă ofițerilor SS pe acei deținuți evrei pe care îi considerau leneși — condamându-i astfel la moarte. Reporter până în măduva oaselor, Debreczeni furnizează faptele esențiale: „Pentru munca mea, compania

plătește statului lui Hitler două mărci pe zi pentru a-mi acoperi «masa» și «îmbrăcămintea», și nu-mi fac iluzii că nu va trebui să câștig acești bani cu sânge“.

Arhitecții SS ai *Auschwitzland*-ului au intenționat întotdeauna ca acesta să fie un centru economic, un centru industrial activ, însă Debreczeni descrie o altă economie, mai intimă. Încă o dată, ca din paginile unui studiu de antropologie, el schițează comerțul ilicit înființat între deținuți — cu firimituri, bucățele și mucuri de țigări aruncate, moneda celor care nu au nimic.

Este o practică larg răspândită chiar și pentru cei în viață să-și vândă comorile ascunse în cavitățile lor bucale. O întregă armată de *Häftlinge* a ajuns să se specializeze, pentru o compensație modestă, în extragerea aurului din gurile celor interesați. De obicei lucrătorii de la bucătărie cumpără aurul ăsta, în schimbul supei. Pentru o coroană de aur, în fiecare zi, timp de o săptămână, primești o porție specială de supă. ăsta e tariful.

Însă ceea ce cititorii și-ar putea aminti cel mai bine din această carte este relatarea fără menajamente a repulsiei absolute față de viața din lagăr. Nimic din toate acestea nu se recomandă celor gingași din fire. Însă Debreczeni insistă să înțelegem viața unor oameni cărora li s-au refuzat elementele fundamentale ale existenței umane: să mănânce, să bea, să se spele.

Boli și păduchi sunt peste tot. „Zdrențele și păturile noastre sunt pline de colonii de larve argintii-strălucitoare.“ Lenjeria intimă este o comoară rară. Dacă o ai,

trebuie să te îngrijești de ea, asemenea bărbatului care, folosind un ac, „se străduia neobosit să exterminare larvele de păduchi de sub tivul chiloșilor [săi]“. Nu există igienă. „La fiecare două minute ne pitim într-un colț și, ghemuindu-ne, eliminăm puroi. Accesele de diaree se succed atât de des, încât cei chinuți fac pe ei și de 20 de ori pe zi.“ Călătoria în iad a lui Debreczeni se încheie la infirmerie, păstrată în funcțiune deoarece, pe măsură ce Alianții se apropiau, naziștii se temeau ca nu cumva să fie prinși în flagrant delict, implicați într-o crimă în masă evidentă. Acolo, cei vii stau în pat alături de morți și muribunzi. Cei căzuți la „pat“ îl împart cu oameni care, în ultimele clipe de viață, își golesc involuntar intestinele. Uneori, deținuții supraviețuitori susțin cadavrul pentru a părea că este încă în viață — în felul ăsta, ar putea primi rația de hrană a mortului:

„Latrina“ este o găleată de tablă îndoită în care cei care nu pot să se ridice își fac nevoile. Dacă au noroc să ajungă la timp. De obicei, cei care duc găleata sunt surzi la strigătele disperate ale celor din jur. Găleata ajunge aproape întotdeauna cu întârziere, iar persoana imobilizată la pat fie se murdărește, fie, de cele mai multe ori, își face nevoile pe podea. Toți suferă de diaree. De aici și oribilele șuvoaie galbene ce se preling de-a lungul șirurilor de paturi.

Sunt oameni tratați ca niște animale și care, mai repede decât v-ați așteptat, se comportă ca niște animale. Debreczeni observă transformarea devreme, în timpul călătoriei pe care o fac în vagoanele fetide pentru vite,